Lausunto eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle ajankohtaisselontekoon

Johtaja Markku Kangaspuro Helsinki 3.5.2022

Suomi hakee nyt tapaa vastata Euroopan turvallisuutta horjuttavaan Venäjän aggressioon ensi sijassa sotilaallista pelotetta kasvattamalla, valmistelemalla Nato-jäsenyyttä. Kun turvallisuutta lisääviä ratkaisuja pohditaan, on kuitenkin hyvä huomata, että rajoittuminen pääasiassa sotilaspolitiikkaan ja Nato-jäsenyyteen on liian kapea näkökulma. Nato ei ole ainoa eikä myöskään riittävä tae Suomen turvallisuuden lisäämiseksi.

Selonteossa todetaankin oikein, että Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikalla sekä aktiivisella ja ennakoivalla diplomatialla vahvistetaan turvallisuutta Suomessa ja lähialueillamme niin kansallisin toimin kuin kansainvälisellä yhteistyöllä. Tämä on todellisuudessa kaikkein tärkein ja myös ensisijainen väline kriiseihin joutumisen estämiseksi, jota puolustuspolitiikan pitäisi tukea. Siksi olisi ollut paikallaan, että tähän olisi paneuduttu perusteellisemmin. Nyt se jää selonteossa melko ohueksi, lähes pelkästään maininnaksi.

On selvää, että Venäjä kantaa yksiselitteiset syyllisen taakan hyökkäyksestä, mutta samalla se on osoitus Euroopan turvallisuusarkkitehtuurin epäonnistumisesta. Huoli siitä, että hyökkäys sysäsi Euroopan suuntaan, jonka päässä voi pahimmassa tapauksessa olla joukkotuhoaseiden tai jopa ydinaseiden käyttäminen, on todellinen riski. Vaara Ukrainan sodan eskaloitumisesta kolmanneksi maailmansodaksi on ollut läntisen yhteisön toimintaa määrittävä uhkakuva.

Huoli ydinaseiden käytöstä ja sodan eskaloitumisesta maailmansodaksi kuvaa oleellisen asevaraiseen pelotteeseen perustuvan turvallisuusjärjestelmän ongelmasta. Se tuottaa turvallisuutta aina rajallisen ajan, ja samalla sen olemukseen kuuluu epävakaus. Aseteknologian kehitys, osapuolten keskinäisten voimasuhteiden ja liittoumien sekä maiden sisäiset resurssien ja politiikan muutokset tuottavat jatkuvasti muuttuvat ja vaikeasti ennakoitavassa olevat turvallisuusarkkitehtuurin elementit. Tähän oleellisesti kuuluva vastapuolen potentiaalisten sotilaallisten kykyjen ja siitä muodostuvan uhan ennakointi johtaa osapuolet keskinäiseen sotilaallisen pelotteen kasvattamisen kierteeseen.

On myös välttämätöntä, että täsmennämme arviotamme sodan käynnistymiseen johtaneista taustoista. Vaikka tiedämme Putinin keskeisen roolin päätöksentekijänä ja tietoa on tullut jonkin verran lisää, moni sotaa edeltävään kehitykseen liittyvä kysymys on vielä epäselvä eikä perusteellisemman arvion tekemiseen ole vielä tässä vaiheessa edellytyksiä. Se on kuitenkin välttämätön prosessi, kun Euroopassa ryhdytään sodan päättymisen jälkeen rakentamaan edellytyksiä kestävämmälle vakaudelle ja turvallisuudelle. Euroopan visio tulevaisuudesta ei voi olla paluu takaisin uuteen kylmään sotaan.

Sotaan ei ajauduttu 24.2.2022 eikä se ollut myöskään täysin odottamaton tapahtuma, vaikka monet suhtautuivatkin epäillen siihen, että Venäjä käynnistäisi suurhyökkäyksen Kiovan valtaamiseksi. Joukoilla, jotka Venäjä oli keskittänyt Ukrainan rajoille, ei katsottu olevan siihen riittävää voimaa. Tämä osa arviosta piti paikkansa, kuten sodan kulku on

osoittanut. Vaikka hyökkäys tuli jossain määrin yllätyksenä, ilman varoittavia merkkejä se ei kuitenkaan tapahtunut.

Itä-Ukrainassa oli käyty sotaa vaihtelevalla intensiteetillä jo kahdeksan vuotta ja Venäjän ja Ukrainan suhteita rasitti geopoliittinen jännite käytännössä lähes Ukrainan itsenäistymisestä lähtien. Kiistaa käytiin kaasun hinnasta Ukrainalle ja Eurooppaan virtaavan kaasun kauttakulkumaksuista. Venäjä ja länsi ajautuivat myös vähitellen eskaloituvaan kilpailuun vaikutusvallasta Ukrainassa. Useampaan otteeseen viimeisen 20 vuoden aikana kriisiksi eskaloituneet Ukrainan ja Venäjän kiistat Sevastopolissa Krimin niemimaalla olevasta Venäjän laivastotukikohdan vuokrasopimuksesta koski laajemminkin Euroopan ja Mustanmeren alueen sotilaallista turvallisuustilannetta. Tässä asetelmassa myös Ukrainan pyrkimys Naton ja EU:n jäseneksi ja sen lopulta 2014 solmima assosiaatiosopimus saivat vähitellen myös Venäjän ja lännen välisen etupiirikamppailun piirteen.

Vaikka Ukrainan ja Venäjän suhteiden kärjistymisellä on ollut oma, sekä niiden sisäiseen että myös keskinäiseen kehitykseen nivoutuva dynamiikkansa, se on heijastanut myös laajemmin eurooppalaista kehitystä. Venäjän jännitteet lännen kanssa kasvoivat vuosi vuodelta myös muilla alueilla. Niistä voi mainita Venäjän vastustaman Naton laajenemisen 1997 ja 2004 entiseen Itä-Eurooppaan ja Baltiaan, Kosovon sodan ja Naton pommitukset Serbiassa 1999, Yhdysvaltojen hyökkäyksen Irakiin 2003 paikkansapitämättömin perustein, venäläisen kaasun kauttakulkumaksuja ja hintaa Ukrainalle koskeneet kiistat, Venäjän erilaiset painostustoimet kuten maanmiesten suojelupolitiikka ja energia-aseen käyttäminen entisten neuvostotasavaltojen pitämiseksi omassa etupiirissään, Putinin kovasanainen länttä arvostellut puhe Münchenin turvallisuuskonferenssissa 2007, Yhdysvaltojen yritys saada Ukraina ja Georgia hyväksytyksi Naton jäseneksi 2008 sekä Venäjän ja Georgian välinen sota samana vuonna. Victor Janukovychin valinta presidentiksi 2010 ja Ukrainan sotilaallisen liittoutumattomuuden vahvistaminen sekä Sevastopolin laivastotukikohdan vuokrasopimuksen jatkaminen rauhoittivat suhteet Venäjään vähäksi aikaa.

On siis syytä huomata, että Ukrainan kriisi on kytenyt pitkään ja sillä on oma Neuvostoliiton ajoilta Venäjän ja Ukrainan suhteita pysyvästi hiertänyt lähtökohtansa. On siis virheellinen käsitys, kun Suomi on eräissä keskusteluissa rinnastettu Ukrainan asemaan Venäjän politiikassa ja perusteltu sillä sotilaallisen liittoutumisen tarvetta, mutta palaan tähän hieman myöhemmin lausunnossani.

Suomen liittyminen epäilemättä vahvistaisi nykykäsityksen mukaan sotilaallista pelotettamme, mutta ainoana toimena se saattaa myös kasvattaa keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä Suomeen kohdistuvaa turvallisuusriskiä. Kysymystä on käsitelty selonteossa liian kapeasta sotilaallisen logiikan ja siihen kuuluvan aseellisen pelotteen näkökulmasta. Turvallisuus ei synny pelkästään eikä etenkään Suomen kaltaisten pienten maiden osalta edes pääosin sotilaallisesta pelotteesta. Merkittävimmän osan siitä muodostaa ulkopolitiikka ja siihen liittyvä valtiotaito olla joutumatta konfliktien ja sodan osapuoleksi.

Riskeihin kuuluu mm se, ettei kysymys ole vain Suomen saamasta Yhdysvaltoihin nojaavasta turvatakuusta Venäjää vastaan, vaan myös siitä että Suomen jäsenyys vahvistaisi Naton kollektiivista sotilaallista pelotetta. Samalla se tekisi Suomesta sotilasliiton etulinjan Venäjää vastaan. Kenelläkään ei ole varmuutta siitä, kuinka pitkälle Naton jäsenvaltioiden kansallisen

harkinnan takana olevat turvatakuut kompensoisivat uuden sotilaspoliittisen asemamme tuomia riskejä.

Riskeihin kuuluu myös mahdollisuus joutua muualla puhkeavan Venäjän ja esimerkiksi Naton jäsenvaltio Turkin konfliktin toiseksi rintamaksi, jossa demonstroidaan tai käytetään rajoitettua sotilaallista voimaa. Vaikka kyseessä voisi olla isomassa kuvassa paikallinen konflikti, se oletettavasti käynnistäisi prosessin Naton kollektiivisen puolustuksen käyttöönotosta. Sen käyttöönotto ei vielä kuitenkaan takaisi sitä, että jäsenvaltiot lähettäisivät joukkoja konfliktiin. Harkintaa aiheuttavana pidäkkeenä toimii sen välttäminen, ettei alueellinen konflikti eskaloidu laajemmaksi, jopa kolmanneksi maailmansodaksi. Sen sijaan Suomelle joutuminen mukaan välittömästi tai esimerkiksi yhdessä Baltian maassa alkaneen ja sen kautta Suomeen laajenevan konfliktin osapuoleksi aiheuttaisi helposti suurtuhon.

Jäsenyys toisi Suomelle uudenlaisia turvallisuuspoliittisia velvoitteita ja niiden myötä riskejä. Joutuisimme jakamaan myös muiden, epävakaammassa asemassa olevien entisten neuvostotasavaltojen ja itäeurooppalaisten Nato-maiden riskit. Sen lisäksi tulisimme uudella tavalla osalliseksi useiden naapurimaidensa kanssa jatkuvassa sotilaallisessa konfliktissa olevan, autoritaarisen ja raskaisiin ihmisoikeusrikkomuksiin vuosikymmenet syyllistynen Turkin kanssa samaan liittoon. Asettumalla mainittujen maiden kanssa samaan geopoliittiseen kehykseen, Suomen tosiasiallinen ulkopoliittinen liikkumatila kapenee sitä enemmän mitä jännittyneempi Naton ja Venäjän suhde on.

Naton jäsenenä asemoituisimme samalla Venäjän ja Yhdysvaltojen Eurooppaa laajemmalle, kasvavassa määrin Kiinaan kohdistuvan geopolitiikan yhdeksi osatekijäksi. Siinä asemassa politiikkamme ja kansainvälinen roolimme määrittyisi suhteessa Yhdysvaltojen globaaleihin intresseihin myös eri tavalla kuin EU:n jäsenenä. Tähän liittyy myös useita epävarmuustekijöitä. Yksi niistä on Yhdysvaltojen viimeisten vuosien epävakaa ja jyrkän kahtiajaon leimaama sisäpoliittinen kehitys. Suomelle tämä merkitsisi sitä, että pitääkseen sotilaalliset turvatakuut Venäjää vastaan uskottavina, Suomi joutuisi aiempaa vahvemmin lobbaamaan ja tukeutumaan Yhdysvaltoihin. Sillä kaikella on hintansa emmekä voi olettaa, etteikö Yhdysvallat odottaisi vastapalvelukseksi Suomen tukea omille keskeisille tavoitteilleen. Itämeren alueella ja Arktisella se merkitsee uudenlaista osapuoleksi asemoitumista Yhdysvaltojen ja Venäjän välisissä suhteissa.

Alueellisen sotilaallisen turvallisuuden lisäämiseksi Nato-jäsenyys voi osoittautua lyhytaikaiseksi ratkaisuksi. Siinä reagoisimme sotilaalliseen uhkaan, jota ei nyt kohdistu Suomea vastaan myöskään hallituksen selonteon mukaan. Liittoutumalla asemoisimme kuitenkin Suomen rooliin, jossa meistä tulisi osatekijä pitkäaikaisen suurvaltojen sotilaallisen jännitteen kasvuun koko Itämeren alueella samalla kuin poliittisella liikkumatilallamme vastakkainasettelun lieventämiseksi olisi tendenssi kaventua.

On myös virhe ajatella, että Venäjän geopoliittiset intressit Suomessa olisivat rinnastettavissa Ukrainan asemaan. Tämä ei johdu siitä, että Suomella olisi poikkeuksellista turvaa antava erityissuhde Venäjän kanssa, vaan siitä että Suomen geopoliittinen merkitys ei ole Venäjälle sama kuin Ukrainan. Ei niin, että Suomi olisi merkityksetön Pietari, Itämeri ja Arktinen huomioon ottaen, mutta myös erot Ukrainaan ovat huomattavat.

Venäjä ei miehitä suomalaisia alueita, sillä ei ole kokonaista merialuetta hallitsevaa laivastotukikohtaa Suomen alueella, Suomella ja Venäjällä ei ole läheistä ja yhteistä kielen, kulttuurin ja uskonnon historiaa eikä suurta Moskovan patriarkaatin alaista kirkkokuntaa kuten Ukrainalla ja Venäjällä on. Suomi ei myöskään kuuluu konservatiivisen isovenäläisen tulkinnan mukaisesti määriteltyyn kolmen slaavikansan ykseyteen. Suomi ei ollut myöskään Ukrainan tapaan Neuvostoliiton 1922 muodostanut neuvostotasavalta, jonka Putin on väittänyt syntyneen keinotekoisesti V.I. Leninin virheellisen politiikan seurauksena. Myöskään Suomen ja Venäjän taloudellisissa suhteissa ei ole ollut sellaista syvää keskinäisriippuvuutta kuin Ukrainan ja Venäjän välillä on vallinnut.

Vaikka luottamus Venäjään on mennyt eikä toiveajattelulle ole sijaa, Suomi ei voi silti rakentaa Venäjän politiikkaansa pääasiassa vain sotilaallisten ratkaisujen varaan. On myös riski laskea sen varaan, että Venäjä pysyy pitkään kiinni Ukrainan sodassa ja pysyy myös seuraavat vuosikymmenet sotilaallisesti ja taloudellisesti heikkona. Tämä on toki mahdollinen skenaario, mutta on paikallaan muistaa, että Neuvostoliiton romahduksen jälkeen 1990-luvulla tehty yleinen oletus Venäjän säilymisestä pysyvästi heikkona osoittautui virhearvioksi. Yksipuolisesti sotilaalliseen pelotteeseen perustuva suhde lukitsee Suomen ulkopoliittisen liikkumatilan ja keinovalikoiman aiempaa kapeammaksi ja johtaa sen mukautumaan vahvempien voimien ja myös omien suurempien liittolaistensa intresseille.

Suomen turvallisuuspolitiikan itsestään selvänä päämääränä on turvallisuuden takaaminen pitämällä Suomi sodan ulkopuolella. Siksi siitä riippumatta minkä ratkaisun Suomi tekee Nato-jäsenyyden osalta, meillä on vahva tarve panostaa ulkopolitiikkaan, jolla ylläpidämme omalta osaltamme ennustettavuutta ja vakautta lähialueillamme. Ajautuminen tilanteeseen, jossa joutuisimme turvautumaan sotilaallisiin keinoihin, olisi jo itsessään kalliiksi ja pahimmillaan suureen tuhoon johtava politiikan epäonnistuminen.

Jos kylmästä sodasta voidaan oppia jotain tähän tilanteeseen, niin ainakin se että kun valtiolliset suhteet ovat jäässä, nousee kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan välinen suora vuorovaikutus sekä kulttuuri- ja tiedediplomatia entistä tärkeämpään rooliin. Tämä me tiedämme nyt jälkikäteen.

Siksi turvallisuuspoliittisia ratkaisuista päätettäessä on välttämätöntä kohottaa katse myös tämän päivän Ukrainassa riehuvasta sodasta kauemmas horisonttiin, kohti visiota Euroopan uudesta turvallisuusjärjestelmästä. Se ei voi rakentua pääasiassa sotilaallisen pelotteen ja kilpavarustelun, ydinsodan uhan ja Venäjän vastaisten sanktioiden ja sen eristämisen varaan. Sellainen ratkaisu ei poistaisi Euroopan epävakautta vaan toisi aiempaa lähemmäksi sen epätoivotun tilanteen toteutumisen, jossa Kiinan ja Venäjän sotilaallinen yhteistyö kehittyy kohti tiiviimpää sotilaallista liittoumaa.

On myös vaara, että Venäjä voi säilyä useita vuosia, jopa ensi vuosikymmenelle asti nykyisenlaisena autoritaarisesti hallittuna maana. Tässä skenaariossa sen nykyisenlainen eristäminen tukee pikemminkin autoritaarisen hallinnon lujittamista ja opposition tukahduttamista kuin muuttaa Venäjän politiikkaa. Nyt tehtävillä ratkaisuilla luodaan myös ilmapiiri, jossa kasvaa se sukupolvi läntisiä ja venäläisiä toimijoita, jotka rakentavat Euroopan ja Venäjän suhteen uudelleen Putinin jälkeen. Euroopan

turvallisuusarkkitehtuurin rakentamisen perspektiivi pitäisi asettaa 20-30 vuoden päähän. On myös joukko globaaliin turvallisuuteen vaikuttavia kysymyksiä ilmastomuutos välittömiä vaikuttavia toimenpiteitä vaativana, kuten ilmastopaneeli IPCC on todennut. Näiden uhkien hallitseminen vaatii laajaa yhteistyötä. Maailmalla ei ole varaa tuhlata aikaa ja rahaa uuteen kylmään sotaan ja asevarustelukierteeseen seuraavat 20 vuotta.